

De toestand bleef als te voren. Zeven dagen daarna werd tot het tweede gedeelte der operatie overgegaan en na met POTAIN de juiste plaats der absces-holte op nieuw bepaald te hebben, een dikke troicart in de zelfde richting tot op de zelfde diepte ingestoken en door de canule een NELATON'S catheter n°. 12 ingebracht, die met een hechting aan de huid werd bevestigd. Hierbij was weder 300 gram van den zelfden bruin-rooden etter ontlast. Na dien dag, den 13den April, bleef de temperatuur beneden de 38° en nam de leverdemping merkbaar in omvang af, hoewel het mij vreemd voorkwam, dat zich langs den katheter geen pus meer onlastte. Deze werd zelfs spoedig naar buiten gedrongen en de wond sloot zich tot een lineair litteeken.

Den 13den Mei, dus ongeveer een maand later begon patiënt zich weder minder wel te gevoelen, de koortsaanvallen vertoonden zich op nieuw en de leverdemping was weder tot ongeveer de vorige afmetingen teruggekeerd. Van uit het litteeken werd toen in de bekende richting op nieuw door middel van een troicart een buisje ingebracht en dit kanaal langzamerhand door middel van olijfvormige catheters (LA MOTTE) gedilateerd tot n°. 26 (maat van CHARRIÈRE). De afstand tusschen thorax-wand en absces-holte bedroeg nu 13 cM., terwijl die in het begin slechts 7 cM. was. Wat hiervan de oorzaak was, samenvallen van den buitenwand of het bestaan van een tweede holte achter de eerste wil ik in het midden laten.

Sinds 26 Mei bleef de temperatuur normaal. Dagelijks werd de holte met 2 pCt. boorzuur geïrrigeerd. De afscheiding werd nu langzamerhand minder. Half Juni werd de buis weggelaten. 6 Juli verliet patiënt geheel hersteld het Hospitaal, doch maakte nog op mijn advies een nakuur te Karlsbad. Sinds dien tijd werd het welbevinden niet meer gestoord.

De epicrise dezer drie gevallen laat zich eenvoudig samenvatten in de gulden woorden, die den chirurg tot zoeken en handelen blijven aansporen:

„Ubi pus, evacua!”

Amsterdam, 30 December 1889.

Dr. A. E. VERMEIJ.

BALNEOLOGEN-CONGRES TE BERLIJN,

DOOR

Dr. W. FRANKEN.

Bad-Arts te Scheveningen.

Dit jaar werd het Congres op 7 Maart geopend, onder voorzitterschap van Prof. LIEBREICH.

Door den dood van BREHMER te Görbersdorf heeft de vereeniging een groot verlies geleden. Allen stemmen in met een warm woord van hulde aan zijn nagedachtenis gewijd.

De commissie, die in het vorige jaar benoemd werd om de hygiënische verhoudingen in de badplaatsen te onderzoeken, bracht bij monde van haren voorzitter verslag uit, en kon met genoegen berichten, dat over het algemeen in Duitschland hiervoor uitermate goed gezorgd werd. Slechts enkele jongere badplaatsen, vooral aan zee lieten te wenschen over. Op 5 factoren werd acht geslagen: het drinkwater, de melk, het vleesch, de privaten en het logis voor de badgasten.

Op voorstel van steller dezes werd besloten voortaan ook de Nederlandsche badplaatsen te onderzoeken.

Een kort verslag volge hier van de lange rij van mededeelingen en voordrachten.

ZUNTZ (Berlijn) spreekt over den *invloed van spierarbeid, speciaal het wandelen, het bergstijgen en het raddraaien* (Ergostaat) *op de stofwisseling*. Hij beschrijft in het kort de instrumenten bij hem in gebruik, vooreerst om door spierwerkingen van genoemden aard arbeid te verrichten, waarvan de grootte nauwkeurig in kilogrammeters kan worden uitgedrukt; en vervolgens om het zuurstofverbruik en de koolzuuruitscheiding door de longen bij dezen arbeid te meten. De onderzoekingen werden door spreker's assistent KATZENSTEIN onder zijn leiding verricht. Het aantal is groot genoeg om daaruit bruikbare gemiddelden over de grootte der gaswisseling in de longen, die voor een bepaalde arbeidsverrichting noodig zijn, af te leiden.

Uit de gaswisseling kan men dan gemakkelijk de verbrandingswarmte van de geoxydeerde voedingsmiddelen in calorieën berekenen, resp. de met deze warmte overeenkomende arbeidsgrootte in kilogrammeters.

De volgende tabel toont de resultaten aan:

INVLOED VAN BEPAALDEN SPIERARBEID OP VERSCHILLENDE FACTOREN VAN DE STOFWISSELING.

	A. Bij het bergstijgen		B. Aan den ergostaat	
	voor 1000 KGM. stijg-arbeid.	voor 1000 M. afstand per Kilo lich.-gewicht.	voor 1000 KGM. draai-arbeid.	voor 1000 omdraaiingen per Kilo lich.-gewicht.
Zuurstof-verbruik in grammen.	2.052	0.157	2.799	0.245
Koolzuur-uitscheiding "	3.229	0.246	4.404	0.385
Ontleding van vet "	0.715	0.055	0.984	0.086
" " spiervleesch "	1.665	0.127	2.291	0.201
" " zetmeel "	1.634	0.125	2.249	0.197
" " rietsuiker "	1.685	0.129	2.318	0.203
Uit de ontleding resulterende chemische spankracht in KGM. .	2857	218	3932	345

Spreker vond, dat het respiratorisch quotiënt hetzelfde bleef, of het lichaam in rust of in beweging is, en slechts belangrijk was vermeerderd, wanneer enkele spieren een zoo sterken arbeid moeten verrichten, dat het bloed niet zoo spoedig een genoegzame hoeveelheid zuurstof kan toevoeren.

Tegelijkertijd gaat dan een grootere hoeveelheid spierweefsel te niet, merkbaar door een grootere hoeveelheid stikstof, die door de nieren wordt uitgescheiden.

Spreker meent, dat deze proeven ook voor den balneoloog van belang zijn, waar hij een diëet moet voorschrijven.

HAUPT (Soden) spreekt over de *erfelijkheid van tuberculose, vergeleken met hare voortplanting door de sputa*.

Het doel van zijn voordracht is de verdediging van de overoude leer omtrent de erfelijkheid der tuberculose, terwijl hij het niet eens is met hen, die slechts infectie, voornamelijk door sputa als oorzaak van tuberculose aannemen. Hij haalt voorbeelden aan, waar verschillende infectie-ziekten, als syphilis, pokken, mazelen, pneumonie, van de moeder op het foetus overgingen. Eertijds nam elk medicus deze erfelijkheid aan, maar sedert de tuberkel-bacil gevonden is, wordt zij meer en meer op den achtergrond geschoven (HELLER, CORNET) en de desinfectie der sputa het eenige prophylacticum genoemd. Daarentegen is spreker met BAUMGARTEN van oordeel, dat hereditieit in de aetiologie de eerste plaats moet innemen.

Het is waar, dat deze ziekte slechts zelden voorkomt bij pasgeborenen, maar bij dieren is zij als parelzucht door vele veeartsen geconstateerd. Bij kinderen van 12—21 dagen oud, werd zij meermalen duidelijk aangetoond. Het wordt hoe langer hoe meer bewezen, dat het foetus reeds tuberculeus ter wereld kan komen, en dan slechts evenals volwassenen, aan *latente tuberculose* lijdt.

De thorax-vorm zou bij velen op tuberculose wijzen. Niet aldus: ziet slechts krachtige personen, die er schijnbaar zoo gezond uitzien en geen phthisischen habitus vertoonen. Toch sterven zij later aan deze ziekte en bij nauwkeurig onderzoek vindt men slechts de hereditieit als oorzaak. Spreker heeft alle statistieken, die sinds jaren gepubliceerd zijn over phthisis-sterfte, nagegaan. De lijst dezer bronnen maakt reeds eenige pagina's folio uit. De resultaten loopen zeer uiteen, want de een geeft op, dat in 10 pCt., de andere dat in 100 pCt. der gevallen hereditieit wordt gevonden.

Uit zijn eigene ervaring toont spreker ons aan, hoe $\frac{2}{3}$ van zijn phthisis-ziekten, die immers jaarlijks in zoo groot aantal naar Soden komen, hereditair de tuberculose hadden verworven. Ieder medicus zie slechts in zijn eigene praktijk rond. Hij zal bemerken, dat niet alleen de tuberculose, maar zelfs haar bijzondere vormen, als neiging tot bloedspuwen, het begin van de ziekte op een bepaalden leeftijd, zeer erfelijk zijn.

Daartegenover staat de meening, dat men met niets dan infectie te maken heeft. Volgens spreker is deze van ondergeschikt belang.

In alle groote hospitalen, in alle inrichtingen (Anstalte) voor phthisici, in alle gevangenissen worden na KOCH's ontdekking in deze richting observaties gedaan. En wat is het resultaat? Dat bijv. in cellulaire gevangenissen meer personen aan tuberculose sterven dan in de andere, waar alle gedetineerden dag en nacht in hetzelfde lokaal verkeerden.

In het huwelijk is de infectie uiterst zelden: van 417 gehuwde phthisici was slechts in 22 gevallen de wederhelft ook tuberculeus, en LEUDET deelde onlangs in de Académie de Médecine te Parijs mede, dat van 112 weduwen of weduwnaars van een phthisische wederhelft slechts 7 aan phthisis leden. Ref. kan er nog bijvoegen, daar hij in deze zitting van de Académie tegenwoordig was, dat LEUDET woordelijk verder zeide: „Je conclus, que dans la classe aisée, qui vit dans les conditions les meilleures d'aération et d'alimentation, la contagion de la phthisie est extrêmement rare”.

ROBERTSON vond in 100 gelijke gevallen als LEUDET, 20 sterfgevallen.

Toen spreker de enorme sterfte (62.9 pCt.) der katholieke liefdezusters door CORNET vermeld vond, heeft hij bij twee gelijke corporaties inlichtingen ingewonnen. Van 275 zusters waren in 12 jaren slechts 2 aan phthisis overleden, waarvan één reeds ziek bleek, toen zij in de vereeniging kwam.

Eindelijk heeft spreker een statistiek opgesteld van de sterfte aan phthisis van die personen te Soden, die jaarlijks met de tuberculeuse patiënten op en neer gaan en hen verplegen en oppassen. Welnu, in 30 jaren zijn 15 van de 653 aan phthisis overleden; en spreker vond in 9 van deze 15 gevallen de ouders phthisisch, en in 2 gevallen leden broeders of zusters, die buiten dit verplegings-corps stonden, aan manifeste tuberculose.

Spreker eindigt met deze conclusies:

1°. *De erfelijkheid neemt in de aetiologie der tuberculose een eerste plaats in.*

2°. *GevalLEN van directe infectie zijn in ieder geval nog zóó zeldzaam, dat men niet het recht heeft, hieraan een zoo groote beteekenis te hechten.*

Reeds onder de lezing van wat ik hier slechts in een enkele bladzijde kan weergeven, kon spreker niet over onverschilligheid klagen. Luide teekenen van afkeuring en warme bijvalsbetuigingen wisselden elkander af.

Zonder iets van elkander te weten, had RÖMPLER (Görbersdorf) over hetzelfde thema in korte woorden zijn meening neergeschreven.

Zooals bekend, heeft RÖMPLER, als leerling van BREHMER, reeds sinds 15 jaren te Görbersdorf eene inrichting voor phthisici, die ik boven die van BREHMER stel. Het is de geniale idee van BREHMER, maar op eene aangename en voor de patiënten nuttige wijze uitgewerkt. Ook RÖMPLER vindt in reine lucht, in een heuvelachtige streek met bosschen bedekt, tegen den wind beschut, de hoofdmomenten zijner behandeling, maar houdt, evenals BREHMER, streng vast aan de regeling van diët en leefwijze, die slechts in een „Anstalt” nauwkeurig kunnen worden nagegaan. In vele gevallen (niet alle) laat hij de patiënten 8 tot 10 uren in de buitenlucht liggen, in een speciaal daartoe ingerichte Winterkur-Liegehalle.

Het is hier de plaats niet om verder over deze inrichting uit te wijden. Toch raad ik de Hollandsche collega's, die 's zomers het Thüringer Wald bezoeken, iets oostelijker te gaan en tusschen Praag en Breslau in Friedland uit te stappen. Zij zullen zich niet beklagen.

RÖMPLER sprak woordelijk aldus:

„Ik wil mijne meening in deze uiteen zetten en meen daartoe gerechtigd te zijn, „daar ik het voorrecht had, duizende phthisici te onderzoeken en te behandelen.

„Onaantastbaar staat voor mij vast: *Geen tuberculose zonder tuberkel-bacil.*

„Daarom is het de taak der therapie, om met alle haar ten dienste staande „middelen, de tuberkel-bacillen, de grootste vijanden van de menschheid, te „bestrijden. Ik ben het echter niet eens met hen, die zulke verwoede infectio- „nisten zijn, dat zij het woord *praedispositie* slechts met een glimlach begroeten „en dit een ouderwetsch en bijgeloovig begrip noemen.

„De meest beroemde hygiënisten van onzen tijd (UFFELMANN, HÜPPE, e. a.) „nemen de praedispositie als noodzakelijk aan; d. w. z.: zij is de oorzaak, dat „van twee door tuberkel-bacillen geïnfecteerde personen, de een phthisisch te „gronde gaat, de ander volmaakt gezond blijft.

„Juist daarom verzet ik mij tegen de dolle vrees-aanjagingen van hen, die „uitsluitend de infectie aannemen.

„Wanneer men een „Anstalt” vreest, waar vele phthisici behandeld worden, „dan moet men ook niet een enkel spoorweg-compartiment, niet een enkel hôtel, „niet een enkel rijtuig, kajuit, salon, ja zelfs comédie vertrouwen; want is het „niet hoogstwaarschijnlijk, dat nog kort geleden een tuberculeus individu hierin „verblijf hield en millioenen tuberkel-bacillen door zijn sputum verspreidde.

„In Görbersdorf zijn in de 40 laatste jaren 25000 phthisici verpleegd en „toch zijn er hoe langer hoe minder inwoners aan phthisis overleden. Het „zelfde heeft men bijv. te Flinsberg gevonden.

„Ik hoop, dat op het volgend Congres de collega's, die vele phthisici onderzoeken, hunne bevindingen in deze zullen mededeelen”.

GOLDSCHMIDT (Reichenhall) komt ten sterkste tegen HAUPT op. Dat tuberculose door de placenta van de moeder op het foetus overgaat, is volstrekt niet bewezen. GUSSEROW toonde ten minste voor *Milzbrand* aan, dat het foetus gezond blijft. Eindelijk, de statistiek van CORNET is zoo positief, dat zij niet kan worden genegeerd. Dat de discussie hierbij bleef, verwonderde mij geenszins. RÖMPLER toch had het oude spreekwoord bewaarheid: „In medio tutissime ibis”. Door hem was de eenzijdigheid en van HAUPT en van zijn tegenstanders schitterend bewezen.

Na de debatten in de Académie de Médecine, die de Hollandsche collega's zeker ook gelezen hebben, over de verbreiding der tuberculose, vond ik het niet van belang ontbloeit, deze voordrachten uitvoerig mede te deelen.

KISCH (Mariënbad) sprak over *het verband tusschen vetzucht en hersenbloeding*.

Hij beschrijft de veranderingen van de weefsels, vooral die van het vaatstelsel, door buitengewoon sterke vetafzetting. Hersenbloeding wordt dikwijls veroorzaakt door excessen in Baccho et Venere, daar deze altijd met hersen-congestie gepaard gaan. Ook de hereditieit speelt een gewichtige rol. In extenso somt hij de symptomen op, die deze apoplexieën voorafgaan.

In 38 gevallen van lipomatose zag hij den dood door hersen-apoplexie optreden.

Het is dus de plicht van den medicus hier als voorbehoedmiddel zacht-werkende purgantia te geven, en als zoodanig zijn de koude purgeerende wateren van Mariënbad het meest aan te bevelen.

Is nevens de vetzucht de arteriosclerose reeds sterk ontwikkeld, dan geven men de warme purgeerende wateren, terwijl bij hevigen graad dezer vaatont-aarding alle purgantia salina moeten worden vermeden.

WINTERNITZ (Weenen) vestigde de aandacht op het verschil tusschen actieve en passieve haemorrhagieën, die bij de therapie van het grootste belang zijn.

SCHOTT (Nauheim) sprak over *neurasthenie en hartaandoeningen*.

De voornaamste oorzaken van de neurasthenie zijn: uitputting door te sterken hersenarbeid, alcohol- en tabakmisbruik, morfinisme, cocaïnisme enz. Hij zag meermalen neurasthenie met hartaandoeningen samengaan.

De neurasthenici klagen bijna altijd over hevige hartkloppingen en men vindt een pols van 100—140. Dikwijls echter zijn zij slechts een subjectief verschijnsel, en dan vindt men daarentegen bradycardie, d. w. z. een pols van 40—50. Tegelijkertijd is er arhythmie van den pols, ja zelfs nu en dan pseudotetanische hart-contracties met een gevoel van doodsbenaauwdheid. Daarbij was

de hartstreek zoo gevoelig en pijnlijk bij druk, dat hij de juiste grenzen van het hart al drukkende kon bepalen.

Wat de therapie aangaat, moet men beginnen met den patiënt uit zijn dagelijksche omgeving te verwijderen. De narcotica zijn dikwijls zoo gevaarlijk, dat men ze liever geheel moet weglaten.

Spreeker zag te Nauheim goede resultaten van zijn behandeling met baden, wandelingen, gymnastiek en massage.

ROSENBAUM (Berlijn) vindt het jammer, dat SCHOTT hierbij geen nauwkeurig onderscheid maakt tusschen neurasthenie, hypochondrie en hysterie; de *points douloureux* bijv. in de hartstreek zijn, volgens hem, niet anders dan de grenzen van een hysterogene zone.

CHLAPOWSKY (Kissingen) meent, dat SCHOTT de enteroptose van GLÉNARD als oorzaak van neurasthenie vergeten heeft.

JACOB (Cudowa) verbaast zich over de uitdrukking: tetanische hartcontracties. „Wanneer een medicus bij een patiënt het hart in tetanus vindt, dan „heeft hij niet meer met een patiënt, maar met een cadaver te doen”. Tevens vindt hij sterke drukking op de hartstreek bij een neurasthenicus, die tevens een hartaandoening heeft, uiterst gevaarlijk.

WINTERNITZ (Weenen) spreekt over *de oorzaken van koorts en de warmte-regulatie*. Daar deze rede elders in zijn geheel zal worden weergegeven, komt het mij voor, dat hier kan worden volstaan met de mededeeling der eindconclusies, die aldus luiden:

1°. *De werking van antifebrilia berust slechts daarop, dat zij een verwijding der bloedvaten veroorzaken en dus een vermeerderd warmteverlies ten gevolge hebben.*

2°. *Koorts is slechts een wanverhouding tusschen warmtevorming en warmteverlies.*

3°. *De proeven van MARAGLIANO, welke aantoonen, dat de bloedvaten aan de peripherie van het lichaam reeds uren lang sterk zijn samengetrokken, vóórdat de koortsaanval zich in temperatuursverhooging toont, onderschrijft WINTERNITZ gaarne.*

MARCUS (Pymont) spreekt over *de behandeling der chlorose*. Hij behandelde reeds 2000 lijders of liever lijderessen, aan chlorose. Het groot aantal geneesmiddelen, dat hier wordt aanbevolen, ligt in de gebrekkige differentiële diagnose tusschen anaemie en chlorose. Hij noemt anaemie: secundaire chlorose. De primaire of ware chlorose is acuut of chronisch. Welnu, de anaemie en de primaire acute chlorose geneest zonder martialia door een gezonde lucht en een krachtig voedsel.

De primaire chronische chlorose kan slechts door langdurige kleine giften ferrum genezen, en als zoodanig zijn de ijzerhoudende minerale wateren het meest aan te bevelen.

Volgens Spreker zijn niet slechts zeebaden, maar iedere koudwaterbehandeling bij chlorose gecontraïndiceerd, evenals het verblijf in zeer hoge streken.

Het huwelijk is geen constant geneesmiddel; toch zag spreker enkele malen een chlorotisch meisje in een gezonde vrouw en moeder veranderen.

Dit jaar zal spreker de proeven, ons uit Moscou gemeld over de aderlating bij chlorose, nauwkeurig nagaan en er in het volgende congres over spreken.

Natuurlijk verzette WINTERNITZ zich ten sterkste tegen de geringschatting van de hydrotherapie. Dertig jaren lang had hij ontelbare malen bij chlorose koud

water aangewend met schitterend succes; echter zeer voorzichtig, zeer kort en niet te koud. Het koude water, dat de krachtige innervatie van het lichaam in de hand werkte, den tonus der vaten verhoogde en de warmtevorming vermeerderde, was hier op zijne juiste plaats.

GROEDEL (Nauheim) sprak over: *nerveuse hartkloppingen en andere aandoe-ningen van het hart, die in gebrekkige innervatie haar oorsprong hebben.*

Na de definitie, de aetiologie en de differentiële diagnostiek der nerveuse palpitaties te hebben opgesomd, bleek het dat hij zich deze zaak aldus voorstelde:

In den normalen mensch zijn twee centra van innervatie, die een tegenovergestelden maar gelijken invloed op de bewegingen van het hart hebben. In deze ziekte nu, is dit evenwicht gestoord door een of andere psychische oorzaak en slechts langzaam keert alles tot de norm terug. Bij de tachycardie zijn er meestal nog sterker ingrijpende stoornissen in de hart-functie in het spel, want plotseling zonder waarneembare oorzaak treedt zij op, geneest zelden of nooit weder, ja voert zelfs zonder periode van stilstand tot den dood.

Spreker deelt een aantal gevallen mede, en toont de polscurven.

Volgens hem kunnen angina pectoris en pseudo-angina pectoris, zij het ook maar gedeeltelijk, door zenuwstoornissen worden veroorzaakt.

JACOB (Cudowa) spreekt over de *behandeling van neuralgieën* en roemt de modderbaden waarvan hij ten zijnent de schoonste resultaten zag. Neuralgieën zijn niets dan angiospasmen in spieren en zenuwen. Heft men deze op, zoo geneest men de neuralgieën. Zoo was de meening van spreker.

BOAS (Berlijn) spreekt over de *grondslagen van een diëet voor chronische zieken, voornamelijk bij onderbuikslijden.*

Een groote revolutie heeft zich in deze vóór korten tijd getoond.

Wil men bij ziekten der spijsverterings-organen een diëet voorschrijven, dan moet men vooral met de constitutie en de levenswijze van den patiënt rekening houden. Een individu, dat van brood en aardappelen leeft, kan niet op dezelfde wijze behandeld worden als degeen, die dagelijks een copieusen maaltijd geniet. Hij maakt de woorden van RICHET tot de zijne: „Nul organe n'est „si fantaisiste dans ses fonctions que l'estomac!”.

Aan den toestand der tong wordt meestal te groote waarde gehecht. Een beslagen tong is in 95 pCt. slechts het gevolg van tand-, mond- of pharynx-ziekten.

Aan de experimenten, waarbij de digestie kunstmatig wordt nagebootst, hecht hij niet veel waarde. G. SÉE heeft dit reeds in zijn régime alimentaire getoond.

Hij eindigde met deze conclusie:

„Het is niet een bepaald voedingsmiddel, dat gemakkelijk of moeielijk verteerbaar is, maar de omstandigheden waaronder het genomen wordt bepalen in neder geval de mate van lichtverteerbaarheid”.

LAHUSEN (Brunnthal bij München) toonde modellen van stoelen en tenten, die mij voor het strand of elders uiterst doelmatig schenen te zijn. Zij zijn van houten latten vervaardigd en konden in weinige minuten ineengerold en verplaatst worden. Het fabricaat is gepatenteerd. Spreker geeft gaarne aan ieder inlichtingen omtrent modellen, prijs, enz.

Wegens gebrek aan tijd bleven eenige voordrachten onuitgesproken.

De congres-leden werden nog in de gelegenheid gesteld om het Baracken-lazareth te Moabit en het Admiralsgartenbad te bezoeken.

In het eerste leidde ons de directeur Dr. GUTTMANN rond.

Ik onderstel echter, dat dit in Nederland zoozeer bekend is, dat de beschrijving overbodig is.

Mochten de Hollandsche medici er komen, dan vinden zij bij den directeur altijd een uiterst vriendelijk onthaal. Wij, jongere medici kunnen ons immers ook de propaedeutische diagnostiek niet voorstellen zonder zijn standaardwerk. Volgt men een „feriencurs”, dan is de zijne zeer aan te bevelen.

Het Admiralsgartenbad is in Noord-Duitschland eenig in zijn soort. Niet wat zijn piscine betreft; niet wat zijn Russische, Turksche, Iersche en andere baden aangaat. Ik mocht er vroeger reeds op wijzen 1), hoe deze in bijna geheel Duitschland al meer en meer vrijzjen. Maar te midden van de drukke Friedrichstrasse te Berlijn zou men geen chloornatrium-bron zoeken en toch is hier op 80 M. diepte een bron ontdekt die koud, helder water levert met meer dan 3 pCt. chloornatrium-gehalte.

Natuurlijk heeft de directie hiervan partij getrokken en tracht zelfs Kreuznach en de zeebaden naar de kroon te steken.

Zoolang echter aan zee het luchtbad de helft der kuur blijft uitmaken, ben ik voor deze concurrentie niet bevreesd.

Toch kan dit bad veel goeds uitwerken, al ware het slechts voor hen, die om financiëele en andere redenen Berlijn niet kunnen verlaten.

Zoo eindigde dit Congres van balneologen, die huiswaarts keerden vaster dan ooit overtuigd van het oude maar ware woord:

Het water is een der machtigste geneesmiddelen!

Parijs, 17 Maart 1890.

DE AETIOLOGIE EN DE COMPLICATIËN DER JONGSTE INFLUENZA-EPIDEMIE 2),

Literatuur-overzicht.

De uitspraak van ZÜLZER in de laatste uitgaaf van VON ZIEMSEN'S *Handbuch*, dat „die Influenza an und für sich nicht wesentlich zu einer grössern Mortalität „beiträgt”, die in beginsel waarheid bevat, kan men, wanneer men op de afge-loopen epidemie terugziet, niet ten volle meer onderschrijven. Had de influenza alleen volkomen normale individuen aangetast, die onmiddellijk aan den schadelijken invloed der lucht en aan hun arbeid werden onttrokken, misschien zou de sterfte dan nul of bijna nul zijn geweest. Maar de statistieken van alle groote steden van Europa hebben geleerd, dat inderdaad de sterfte een zeer belangrijke is geweest. De ziekte tast zoowel gezonde als zieke personen aan, individuen met normale slijmvliezen en met chronisch ontstoken slijmvliezen, met sterk ontwikkelde borstkas en krachtige ademhalingsorganen, en met ten-geren phthisischen bouw of met infiltraten in de longtoppen.

1) *Over Volks- en Schoolbaden*. 1889. Rotterdam bij NIJGH en VAN DITMAR.

2) Ten deele ontleend aan een voordracht, gehouden in de „Geneeskundige Sectie van „het Genootschap voor Natuur- Genees- en Heelkunde” op den 26sten Februari 1890